

наслідки своєї деструктивної діяльності на Землі, а також функції регулятора і проектувальника геосоціосистем (і соціосфери) майбутнього. І все це відбулося, порівняно з тривалістю еволюції біосфери, за надзвичайно короткий проміжок часу.

За такої унікальної ситуації немає нічого дивного, що аж тоді, коли виробнича діяльність людства поширилася за межі біосфери і почала загрожувати існуванню вищих життєвих форм на Землі та деградацією умов існування самої людини, остання усвідомила потребу порятунку – розумного керування соціосферними процесами. Тому й механізми саморегуляції в геосоціосистемах загалом знаходяться лише на початкових стадіях формування" [4, с. 277].

Далі М.А. Голубець продовжує: "І якою складною й недосяжною не видавалася б ідея керування глобальними геосоціосистемними процесами, альтернативи, на нашу думку, немає. Адже, якщо людство створило соціосферу, якщо воно стало визначальним чинником руйнування основної її підсистеми – біосфери – середовища природного існування людей і якщо регулятором цих процесів мусить стати людський інтелект, то саме він повинен знайти розумне вирішення цієї складної проблеми" [4, ст. 283].

Ми вважаємо, що вирішення цієї складної проблеми можливе лише за умови створення ЕКЗ.

Мета ЕКЗ – забезпечити реалізацію "Порядку денного на ХХІ століття" та інших документів "Ріо-92", які були підготовлені на основі глибоких попередніх досліджень, широкого обговорення їх результатів і прийняті консенсусом 179 держав світу.

На нашу думку, без створення ЕКЗ ми ніколи не досягнемо тих позитивних змін в економіці і політиці, які б забезпечували радикальне поліпшення екологічної ситуації на світовому і національному рівнях. Мова йде про ті зміни, які вимагає "Порядок денний на ХХІ століття" і про які так багато говориться сьогодні у колах учених і політиків.

Якщо люди у ХХІ столітті зуміють знайти шляхи вигідної "співпраці" з природою, якщо галузеве і територіальне виробництво на всіх його ієрархічних рівнях (покомпонентно, регіонально і в цілому на планеті) досягне нового злиття з природними процесами, тоді песимістичні прогнози близької загибелі цивілізації, внаслідок забруднення довкілля і виснаження природних ресурсів можуть виявитися не настільки загрозливими і не обов'язково неминучими [6].

На підставі сказаного можна зробити такі **висновки**.

ЕКЗ – це глобальний міжнародно-правовий акт екологічної безпеки планети, який визначає допустимі норми економіко-екологічної поведінки усіх суверенних держав в інтересах виживання і процвітання цивілізації у ХХІ столітті. Тобто, це Основний Закон, що містить економіко-екологічні правила і норми людської діяльності, які забезпечують цілісність і безпеку єдиної екологічної системи планети та є обов'язковими для дотримання її усіма державами світу.

Причинами необхідності створення ЕКЗ стало дедалі істотніше погіршення регіональної та глобальної екологічної ситуації, виснаження природ-

них ресурсів, зниження якості природного життєвого довкілля, погіршення економічного рівня життя, зростання бідності, відсутність міжнародних документів обов'язкової юридичної сили, на підставі яких можна було б серйозно запобігати цим негативним явищам.

Яким повинен бути статус ЕКЗ?

ЕКЗ повинна мати статус Основного Закону виживання і розвитку цивілізації, покликаною гарантувати екологічну безпеку всіх країн світу, закону, прийнятого за спільною добровільною згодою суверенних держав – членів ООН на сесії Генеральної Асамблеї ООН.

ЕКЗ повинна стати основою піраміди міжнародного екологічного права і започаткувати механізм реалізації морально-етичних імперативів Хартії Землі та Хартії Океанів, Ріо-декларації та Порядку денного на ХХІ століття, доповіді міжнародної комісії ООН "Наше спільне майбутнє", інших міжнародних угод та конвенцій, але не повторювати їх змісту дослівно.

Подібно до того, як колись хартії вольностей поступово переросли у Конституції багатьох держав, так сьогодні Хартія Землі та Хартія Океанів підвели нас до розробки і необхідності прийняття ЕКЗ.

Прийняття ЕКЗ забезпечить превентивний захист природного життєвого довкілля, умов здоров'я людини, раціональне використання, охорону і відтворення природних ресурсів для забезпечення потреб нинішнього і майбутнього поколінь і величезну економію коштів за рахунок попередження негативних екологічних ефектів у біосфері замість нинішнього витрачання грандіозних коштів на ліквідацію наслідків антиекологічної діяльності.

Література

1. **Гарантувати** екологічну безпеку планети. Виступ Президента України Леоніда Кучми на 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН для всебічного огляду та оцінки ходу здійснення "Порядку денного на ХХІ століття". – "Урядовий кур'єр", № 114-115, 26 червня 1997 року.
2. **Звернення** Президента України Л.Д. Кучми з нагоди закриття Чорнобильської атомної електростанції 15 грудня 2000 року. – "Урядовий кур'єр", № 236, 19 грудня 2000 року.
3. **Бюлетень** відомства преси та інформації Федерального Уряду Німеччини, № 56/С. 641. Бонн, 3 липня 1997 р.
4. **Голубець М.А.** Екосистемологія. – Львів.: ПОЛІІ, 2000. – С. 277, 283.
5. **Голубець М.А.** Плівка Життя. – Львів.: ПОЛІІ, 1997. – С. 174.
6. **Туніца Ю.** Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. Частина перша. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 289.

УДК [341.24+349.6] 001.11 (100) Проф. Е.П. Семенюк, д-р філософ. наук – УкрДЛТУ

ІДЕЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ ЯК ПОГЛИБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Поняття Екологічної Конституції Землі є яскравим прикладом того, що оригінальні ідеї (як прояв активності людського інтелекту) можуть відігравати велику роль у розвитку науки і соціальної практики. Ця ідея народилася в контексті формування концепції сталого розвитку. З іншого боку, вона є поглибленням цієї концепції

під впливом глобалізації свідомості та культури людства. У наш час окрема людина часто починає усвідомлювати себе як громадянина не тільки своєї власної батьківщини, але і також всього світу. В цих умовах ідея Екологічної Конституції Землі збагачує концепцію сталого розвитку використанням засобів конституційного та міжнародного права. Цей бік справи в принципі відповідає тенденції до інтеграції сучасного наукового знання та поступовій ноосферизації суспільства, передбаченій академіком В. Вернадським.

Prof. E.P. Semenyuk, PhD – USUFWT

Idea of World Ecological Constitution as an extend of the Conception of Sustainable Development

Concept of World Ecological Constitution is a striking example of the fact that original ideas (as manifestations of human intellectual activity) can play a great part in development of science and social practice. This idea was born at a context of forming of the conception of sustainable development. On the other hand it is an extend of that conception under the influence of globalization of consciousness and culture of humanity. Nowadays an individual man often begins to realize himself as a citizen not only of his own native land, but of the world as well. Under the circumstances idea of World Ecological Constitution enriches the conception of sustainable development with use the means of constitutional and international law. This side of the matter corresponds on principle to a tendency to integration of modern scientific knowledge and gradual noospherization of society which was prognosticated by Academician V. Vernadsky.

Особливо важливу роль у розвитку науки і суспільної практики завжди відіграють оригінальні ідеї як очевидний прояв активності людського інтелекту. З історії науки відомо, що подекуди несподіваність змісту певних ідей робила їх спочатку цілком неприйнятними для багатьох або навіть для більшості (досить пригадати думки видатних фізиків ХХ ст. з приводу значення їх "божевільних ідей"). Але рано чи пізно настає час, коли такі ідеї швидко долають бар'єр неприйнятності у суспільній свідомості, їх зміст поступово переосмислюється і вже починає схвально сприйматися громадською думкою. У чомусь, на мій погляд, саме таким є шлях ідеї Екологічної Конституції Землі, яка неодноразово висловлювалася та обґрунтовувалася у працях і виступах професора Ю.Ю. Туниці. Ця ідея, безперечно, відчутно поєднує у собі два аспекти – суспільно-практичний та науково-теоретичний.

Немає сумніву і в тому, що ідея екологічної конституції Землі могла зародитися тільки у контексті формування та поглиблення концепції сталого розвитку. Відомо, зокрема, що коли на ХІХ сесії Генеральної Асамблеї ООН з проблем довкілля та розвитку (червень 1997 р.) підбивалися певні підсумки реалізації накреслень всесвітнього форуму в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), однією з вагомих причин незадовільного виконання відповідних ухвал та рекомендацій був юридично необов'язковий характер документів Ріо. Отже, логічно постає питання про необхідність певних положень, що мали б юридичну силу закону для всіх членів світової спільноти, тобто за рівнем юрисдикції стояли б вище законів національного статусу. Але суть справи далеко не тільки в цьому очевидному моменті. За своїм змістом ідея Екологічної Конституції Землі могла виникнути тільки в умовах глобалізації мислення людства, його свідомості та самоусвідомлення, а одним з найвідоміших проявів цього процесу саме і стало формування концепції сталого розвитку.

Варто зазначити, що термін "глобалізація" останнім часом нерідко вживається засобами масової інформації (а подекуди також і в науковій літературі) у суто негативному значенні: глобалізацію економіки і політики отожднюють зі стратегією диктату Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Всесвітньої торгової організації тощо або ж з прагненням правлячих кіл певних країн (насамперед, США) монополізувати важелі впливу на світовий розвиток. Відомо, що саме проти цього спрямоване вістря протесту з боку досить строкатого руху антиглобалістів, який поступово набирає сили в різних країнах (окремі акції антиглобалістів можна спостерігати і в Україні). Проте, суть глобалізації – не в цьому, і необхідно рахуватися з неоднозначністю, внутрішньою складністю та суперечливістю цього процесу. Недаремно сам феномен глобалізації дедалі частіше стає об'єктом спеціального вивчення. Важливо тільки, щоб воно було достатньо глибоким.

На мою думку, семантична серцевина поняття глобалізації пов'язана з тією особливістю нашої доби, що людство дедалі більше відчуває себе єдиним, інтегральним суб'єктом всесвітньо-історичної діяльності. І це процес об'єктивний, за великим рахунком (тобто, у своїй основі) він не залежить від прагнень окремих людей або соціальних сил.

Ще у першій половині ХХ ст. до такого розуміння більшою чи меншою мірою наближалися тільки окремі діячі світової культури, і серед них, безперечно, академік В. Вернадський, автор вчення про ноосферу та особливу роль науки як втілення інтегрального розуму людства. Варто пригадати тільки назву однієї з його праць, що виділялися глибиною не тільки філософського узагальнення, але і прозоріння, передбачення, – "Наукова думка як планетне явище". Всепланетний характер будь-чого – це ж і є, використовуючи один з поширених терміноелементів латинської генези, глобальний характер відповідного явища. Отже, не буде перебільшенням назвати В. Вернадського одним із найперших у вітчизняній науці глобалістів, піонерів глобального мислення.

Але якщо у першій половині ХХ ст. це було винятком, то наприкінці століття внаслідок науково-технічної та інформаційної революції, завдяки, також, прогресу у засобах транспорту, зв'язку, масової комунікації, технологій, сервісу відбулися такі соціокультурні зрушення у світі, які зробили розуміння глобалізації (як об'єктивної тенденції історичного поступу людства) надбанням широкого загалу. Великою мірою цьому сприяла діяльність Римського клубу по осмисленню глобальних проблем сучасності (власне кажучи, насамперед завдяки його впливу саме поняття глобалістики з 70-х рр. надійшло у науковий обіг та лексикон громадсько-політичних діячів). Нині, на початку ХХІ ст., глобальний характер багатьох процесів світу (у різних сферах життя людства та розвитку природи) усвідомлюється дедалі глибше.

Іноді антиглобалізм виправдовується тим, що, мовляв, у сучасному світі посилюється тенденція протилежного спрямування – регіоналізація суспільного життя. Справді, і вона має місце. Водночас поглиблюється також і етнопатрістичне соціокультурне самоусвідомлення кожного народу зокрема, його прагнення до незалежного власного життя та розвитку. Однак, якщо тут

і є суперечність регіоналізації з глобалізацією (як тенденціями суспільного розвитку людства), то вона має об'єктивно-діалектичну природу, це вічна і всезагальна суперечність одиничного, особливого та загального.

Глобалізація у принципі не позбавлена негативних рис та проявів, її теж не необхідно ідеалізувати. Серйозний дослідник завжди має враховувати внутрішню суперечливість об'єктів, що досліджуються, якою б вона не була. І це примушує, певна річ, бачити також позитивні сторони відповідних явищ, оскільки тут не можна забувати і відому думку Гегеля про конкретність істини.

На мій погляд, і формування концепції сталого розвитку, і висунення ідеї Екологічної Конституції Землі стали можливими тільки в результаті глобалізації свідомості і культури людства, на тій стадії його історії, коли окрема людина почала усвідомлювати себе як громадянин не тільки власної батьківщини (Франції, Японії, України тощо), але водночас – також як громадянин Планети. Глибоке розуміння взаємозалежності всіх народів земної кулі, єдності їх історичної долі – ось квінтесенція пошуків глобалістики на рубежі ХХ-ХХІ ст. Адже питання нині, без перебільшення, стоїть про виживання людства, про те, бути йому завтра чи не бути.

Раніше було зазначено, що ідея Екологічної Конституції Землі могла зародитися тільки у дещо ширшому контексті – в органічному зв'язку з формуванням концепції сталого розвитку, тобто на фундаменті всього різноманіття її аспектів та конкретних положень. Але поряд з цим є і друга сторона цього питання: сама ідея такої Конституції, її розроблення, у свою чергу, є проявом поглиблення, збагачення проблематики сталого розвитку. Спробуємо обґрунтувати цю думку.

Справді, що являє собою концепція сталого розвитку? За суттю справи, це інтегративне наукове та суспільно-політичне утворення ідеальної природи з метою всебічної оптимізації сучасної діяльності людства, основних сторін життя суспільства.

Є два боки цієї концепції, органічно поєднані, – науковий та суспільно-політичний. І ідея Екологічної Конституції Землі, очевидно, має відношення до кожного з цих аспектів. Розглянемо докладніше перший з них.

Як науковий феномен (певна форма наукового знання) концепція сталого розвитку має інтегрувати під конкретним кутом зору сучасні досягнення всіх галузей науки – природознавства, суспільно-гуманітарних дисциплін, технічних наук, економіки, математики, медицини, філософії, психології, інформатики тощо – з метою теоретичного синтезу ідей фундаментального характеру та виведення їх на рівень соціально-практичної значущості, коли стає можливим реальне впровадження цих результативних ідей у конкретні механізми цілеспрямованої діяльності суспільства.

Тут варто наголосити, що попри всю виняткову важливість еколого-економічних аспектів концепції сталого розвитку ідея екологічної конституції Землі аж ніяк не повинна зводитися тільки до них. Це зауваження має сенс тому, що знайомство з великим масивом зарубіжних англомовних праць з проблем сталого розвитку переконує в тому, що автори найчастіше зосереджують увагу тільки на екологічних та ресурсно-економічних питаннях, іноді

додаючи до цього ще демографічні міркування. Але ж життя суспільства є значно багатшим, і його системна природа зобов'язує так само системно досліджувати його розвиток з метою загальної оптимізації в інтересах усього людства. Хіба ж можна, наприклад, не враховувати при цьому питання війни і миру, різноманітні конфлікти у світовій спільноті або ескалацію міжнародного, транскордонного тероризму? Подібні міркування примушують залучати до сфери дослідження результати та методологічний інструментарій усіх без винятку галузей наукового знання.

Цей принцип відповідає, по-перше, духові інтеграції сучасної науки. Колись ще І. Франко наголошував: "Наука, як і природа, є завжди одна – нероздільна і нерозривна. Все в ній взаємозв'язане, взаємодіюче, взаємозалежне; вона – ланцюг, в якому всі ланки тісно склепані між собою" [Франко І.Я. Наука та її взаємини з працюючими класами// Зібрання творів у 50 томах. – Т. 45. – Філософські праці. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 34]. З особливою ж силою ця риса проявилася значно пізніше, у добу науково-технічної революції, коли вона стала однією з визначальних прикмет природи сучасного наукового знання.

По-друге, інтегративний характер концепції сталого розвитку цілком відповідає уявленням академіка В. Вернадського про ноосферу, про те, що саме наука найвиразніше уособлює у собі інтегральний розум людства. Ці думки по-новому сприймаються у контексті одного з найбільш плідних та евристичних підходів до проблеми сталого розвитку – визначення його ноосферної стратегії, що є творчим доробком Міжнародної академії ноосфери (сталого розвитку) під керівництвом А.Д. Урсула. Розбудова ноосфери (а це і буде реальне просування до сталого розвитку суспільства) об'єктивно потребує використання найрізноманітнішої наукової інформації.

Таким чином, у концепції сталого розвитку тою чи іншою мірою мають бути репрезентовані досягнення всіх галузей наукового знання (і тим самим – самі галузі як такі). Якщо сьогодні деякі з них у цьому плані задіяні поки що не актуально, то принаймні – потенційно (образно кажучи, деякі регіони науки в цьому відношенні ще чекають свого часу). Об'єктивно настає пора, коли певна галузь науки більш-менш наочно проявляє себе, свій концептуально-методологічний арсенал у поглибленні проблематики сталого розвитку, в генеруванні якихось нових підходів до ситуації, що склалася. На мій погляд, ідея Екологічної Конституції Землі є проявом того, як у процесі поглиблення концепції сталого розвитку тепер знаходиться місце для творчих можливостей ще однієї галузі наукового знання, до того незаангажованої в цьому відношенні, – для права. Насамперед йдеться, звичайно, про такі специфічні його розділи, як конституційне та міжнародне право.

До речі, певні початкові елементи цього процесу можна спостерігати і поза рамками концепції Екологічної Конституції Землі. Як зазначає член Національної комісії з питань сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України професор М. Дробноход, на світовому самміті "Ріо+10" (Йоганнесбург, 2002 р.), що відбудеться зовсім скоро, кожна держава-учасниця Ріо-92 має прозвітуватися про виконання 40 конкретних завдань, визначених "Порядком денним

на XXI століття". Можна, звичайно, сперечатися з приводу юридичної обов'язковості такого звітування, сили цього обов'язку. Кодифікація взаємин між державами-членами ООН у такому документі, як Екологічна Конституція Землі, дозволила б упорядкувати права та обов'язки всіх членів міжнародної спільноти у сфері збереження природного довкілля і тим самим на майбутнє зняти підставу для подібних суперечок.

Звичайно, обговорення сучасної міжнародної ситуації у зв'язку з висуванням ідеї Екологічної Конституції Землі дозволяє досить чітко бачити також, труднощі та проблеми її реалізації. Основна трудність полягає в узгодженні прийнятного для всіх народів планети порядку при, якому за допомогою певних інструментів та важелів може підтримуватися, надійно забезпечуватися юридична обов'язковість цього документу. Конституція, як відомо, – основний закон про засади устрою, побудови певного суспільного утворення (традиційно – державного). Будь-який закон – це універсальна правова норма, обов'язкова для всіх. Так ось, суть справи полягає в тому, наскільки ця міжнародна, всесвітня, наддержавна Конституція буде обов'язковою і для тих, хто сьогодні відверто нехтує загальнолюдськими фундаментальними цінностями, самими засадами суспільства, принципами співжиття народів.

Відчутна останнім часом ескалація міжнародного, транскордонного тероризму дозволяє оцінити актуальність, навіть гостроту цієї проблеми. У цьому контексті неминуче виникають пропозиції про створення не тільки міжнародного екологічного суду (що не є дуже складним процесом), але й міжнародної екологічної поліції, відповідних сил швидкого реагування тощо. Але наскільки все це є політично прийнятним для народів, які дбають про реальний суверенітет своїх країн, для окремих соціальних сил, особливо екстремістського характеру?

Втім, розумної альтернативи міжнародному правовому регулюванню оптимізації умов життя людей на планеті немає, і саме в цьому історична сила ідеї Екологічної Конституції Землі. Той факт, що шлях до її реалізації є складним, не повинен бути підставою для відмови від самого руху у цьому напрямі. Як говорить відоме східне прислів'я, дорогу здолає той, хто йде.

Якщо ідея Екологічної Конституції Землі виявить свою соціально-практичну ефективність (а не тільки науково-теоретичну привабливість), не виключено, що у майбутньому вона може мати продовження та розширення у вигляді нової ідеї – Загальної Конституції Землі, вже з соціально-політичними, а не суто екологічними домінантами. Одним з основних завдань тут мало б бути визначення правової основи уникнення будь-яких збройних конфліктів на планеті. Про щось подібне свого часу мріяв великий німецький філософ І. Кант, коли у трактаті "Вічний мир" (1795 р.) писав: запобігти війнам буде здатен тільки міжнародний уряд, що стоятиме на чолі федерації вільних держав, об'єднаних угодою про заборону війни. Нині, враховуючи страшний характер зброї масового знищення, гуманістична ідея забезпечення вічного миру на земній кулі є, певна річ, безальтернативною для ноосферної стратегії сталого розвитку людства.

Отже, у філософсько-методологічному аспекті аналіз ідеї Екологічної Конституції Землі важливий ще й тим, що неминуче приводить до думок значно ширшого характеру, які стосуються концепції сталого розвитку загалом. І це цілком логічно: адже екологічні проблеми людства, успішне розв'язання яких безпосередньо покликана законодавчо регулювати ця Конституція, органічно включені до більш складного комплексу глобальних проблем сучасності, і саме з ним пов'язане формування та поступове поглиблення концепції сталого розвитку.

УДК 341.24-349.6

Проф. С. І. Кукурудза¹, канд. географ. наук;
ст. наук. співроб. Ф.Є. Кіп'яч¹, канд. географ. наук;
ст. наук. співроб. Я.О. Чопик²

ОБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ НА ШЛЯХУ ДО ПРИЙНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЗЕМЛІ

Аналізуються об'єктивні передумови на шляху до прийняття Екологічної Конституції Землі. Такими передумовами є розробка і прийняття країнами світового співтовариства трьох систем: екологічних стандартів; екологічної експертизи; екологічної статистики.

Prof. S.I. Kukurudza, F.Ye. Kiptach; Ya.O. Chopyk

Objective preconditions on the way to the adoption of Environmental Constitution of the Earth

Objective preconditions on the way to the adoption of Environmental Constitution of the Earth. The preconditions are development and adoption by the world community of three systems: 1) Environmental standards; 2) Environmental impact assessment; 3) Environmental statistics.

З часу виникнення ідеї про доцільність розробки Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ), за допомогою якої можна було б законодавчо регулювати стосунки між суб'єктами світового співтовариства в галузі охорони природного довкілля, минуло десять років [5]. Через п'ять років з часу публічного проголошення ідеї відбулося її офіційне представлення у виступі Президента України Л. Кучми на XIX спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулася у червні 1997 року, а ще через три роки (грудень 2000 року) в його "Зверненні" з нагоди закриття Чорнобильської АЕС світ почув про доцільність створення таких міжнародних структур як Міжнародний Екологічний Суд (МЕС) і Міжнародний Екологічний Банк (МЕБ), за допомогою яких можна було б вирішувати міждержавні та міжрегіональні екологічні проблеми. Звичайно, що серед таких міжнародних структур мала б бути також Міжнародна Екологічна Інспекція (МЕІ), яка взяла б на себе контроль за екологічною ситуацією на суходолі і у Світовому океані. Зрозуміло, що від прого-

¹ Львівський національний університет ім. Івана Франка

² Міжнародний інститут-асоціація регіональних екологічних проблем